

1

Definícia temných osobností

Niektorí z nás objavia svoje životné poslanie už v mladom veku. Iní sa k nemu dopracujú väčšou okľukou. Tricia Hunter patrí do tej druhej skupiny. Na vysokej škole študovala biológiu a plánovala získať vyšší titul a stať sa výskumníčkou, ale odradila ju predstava vykonávania pokusov na zvieratách. Náhodou jej asistentka na univerzite povedala o svojom zámere študovať farmáciu. Tricia nikdy neuvažovala o tom, že by sa mohla stať farmaceutkou, ale myšlienka pomáhať ľuďom v zdravotníctve ju oslovila. Podala si prihlášku a bola nadšená, keď ju prijali.

Triciin program bol náročný, ale tvrdo študovala a darilo sa jej. Pracovala na čiastočný úväzok v lekárňach, aby si privyrobila, a tešila sa zo skúseností s budovaním osobných vzťahov so zákazníkmi. Ako som vycítila pri rozhovore s ňou, bola pre prácu v lekárni ako stvorená. Bola nielen inteligentná, ale aj empatická a usilovná, typ človeka, ktorý svoju prácu aj trikrát skontroluje, pretože mu veľmi záleží na pacientoch a ich bezpečnosti.

Po absolvovaní štúdia získala Tricia dobre platenú prácu v jednom meste na stredozápade, kde pracovala ako farmaceutka pre veľký národný reťazec. Jej úlohou bolo pendlovať: niekoľko dní alebo týždňov vypomáhať v pobočkách, kde chýbal personál. Nebolo to ideálne, pretože nemala šancu niekde zapustiť vo svojej profesii korene a získať špecializované zručnosti, ale bola ochotná zvládnuť toto náročné obdobie. Po asi troch rokoch sa dozvedela, že v neďalekej lekárni, ktorá zásobovala domovy dôchodcov, sa uvoľnilo trvalé pracovné miesto. Tricia bola nervózna: obsluhovanie tejto klientely by si vyžadovalo naučiť sa úplne nový systém spracovávania receptov. Bola však aj nadšená. Keďže lekárň

nebola otvorená pre verejnosť, práca by bola užšie zameraná a predvídateľnejšia ako v bežnej lekární. Jej práca by bola aj stabilnejšia, pretože v domoch dôchodcov v okolí bol vždy veľký dopyt po receptoch.

Spočiatku sa jej nová práca zdala skvelá. Manažérka pobočky Kelly pôsobila živo, energicky a priateľsky. Technici a ďalší lekárnici, ktorí tvorili tím, boli tiež veľmi priateľskí. Ale už počas prvého týždňa si Tricia všimla isté zvláštne správanie. Jej dvaja kolegovia boli zhovorčiví a uvoľnení, keď Kelly nebola nablízku, ale v jej prítomnosti stíchli a zmenili sa na „malé tiché myšky“, ako to Tricia opísala. Kelly bola pekná blondínka a veľmi dbala na svoj vzhľad – do práce vždy chodila s perfektným účesom a mejkapom. No zároveň z nej vyžarovalo isté napätie – mala zovretú sánku, v očiach akúsi tvrdosť –, čo Triciu znepokojovalo. „Zvyčajne sa mi celkom darí odhadnúť atmosféru v miestnosti a vychádzať s rôznymi ľuďmi, ale ju som nedokázala prečítať.“

Čoskoro sa ukázalo, že Kelly nebola takou milou a priateľskou osobou, ako sa spočiatku zdalo. Verbálne napádala členov svojho tímu, kričala na nich pre maličkosti, urážala ich a zosmiešňovala ich domnelé nedostatky. Chvíľu sa správala normálne, ale potom bez varovania vybuchla. Zdalo sa, že čokoľvek Tricia a jej kolegovia urobili, bolo zlé. Tricia napríklad robila svoju prácu, písala na klávesnici, a Kelly na ňu vyštekla: „Nemôžem celý deň počúvať to tvoje prekliate ťukanie!“ Zdalo sa, že ju baví sledovať, ako má jej tím problémy s plnením úloh, pretože ich nevyškolila a neposkytla im dôležité informácie. Keď ju so slzami v očiach prosili o pomoc, ona ich ostro kritizovala za ich údajnú neznalosť.

Ako týždne plynuli, Tricia si všimla, že Kelly mala nevysvetliteľnú potrebu mať neustále všetko pod kontrolou a dominovať nad ostatnými. Jej neochota zdieľať informácie bola typickým príkladom: Kelly sa páčil pocit nadradenosti a nenahraditeľnosti. Jej potreba mať všetko pod kontrolou sa však prejavovala aj inými spôsobmi.

Jedného dňa prišla Tricia do práce skôr, aby usporiadala škatuľu s dôležitými liekmi pre domov dôchodcov, ktorý sa stal ich novým zákazníkom. Vedela, že domov dôchodcov bude tieto lieky potrebovať, a chcela, aby ich tím mohol doručiť s minimálnym stresom. Keďže mala kľúč od kancelárie, vošla dovnútra. Keď prišla do práce Kelly, kričala na Triciu, že prišla skôr bez toho, aby požiadala o povolenie. Nezáležalo na tom, že

Tricia robila niečo v prospech tímu alebo že mala povolenie prichádzať a odchádzať, kedy chcela.

Kelly vedela, že prekročila hranice, keď vybuchla na Triciu, a bála sa, že Tricia o tom povie ostatným. Preto urobila bizarné a iracionálne kroky, aby zakryla svoje nevhodné správanie. Tricia mala v to ráno naplánovanú návštevu niekoľkých domovov dôchodcov, ktoré boli ich zákazníkmi. Keď prišla do prvého z nich, zistila, že Kelly tam zavolala a varovala personál, že Tricia môže prísť rozrušená. Kelly vymyslela scenár, ktorý vysvetľoval Triciine emocionálne výkyvy, ale nemal nič spoločné s jej vlastným nevhodným správaním. Keďže Tricia nechcela svoju nadriadenú ešte viac rozrušiť, neodvážila sa zákazníkom prezradiť, čo sa skutočne stalo.

Kelly sa často uchýlila k takýmto úskokom, čo ešte viac sťažovalo už beztak zložitú situáciu. Kelly dokázala na Triciu a technickú pracovníčku Shelly kričať tak, až obe skončili v slzách. No ak sa zastavil niekto z vedenia spoločnosti alebo nejaký iný návštevník, zmenila sa, bola veselá a milá a srdečne ich privítala. „Bolo to, akoby mala extrémne vysokú hladinu cukru,“ hovorí Tricia. „Bola priam nadšená, že všetkých vidí. Vysmiata. Veľmi šťastná. Taká nadšená, že im môže všetko ukázať. Úplne prehnane.“ Kelly sa ani raz neospravedlnila za svoje zlé správanie. „Úplne jej chýbala empatia. Nebola tam žiadna skutočná emocionálna väzba. Pracovala som už so zložitými ľuďmi, ale toto bolo niečo úplne iné.“

Kellina potreba kontrolovať a ponížovať ostatných ju viedla k činom, o ktorých bola Tricia presvedčená, že ohrozujú obyvateľov domovov dôchodcov, ktorým lekáreň poskytovala služby. Raz vypukla epidémia chrípky, ktorá vystavila pacientov extrémnemu riziku. Štandardným postupom bolo preventívne ich liečiť antivírusovými liekmi, čo znižovalo pravdepodobnosť, že ochorejú alebo zomrú. Bolo nevyhnutné podať im lieky hneď, ako úrady vyhlásili epidémiu. Kelly, ako to bolo jej zvykom, sa nikdy neobťažovala povedať Tricii, ako správne distribuovať lieky. Keď úrady vyhlásili epidémiu, Kelly bola náhodou na dovolenke. Zúfalá Tricia jej zavolała, aby zistila, čo má robiť. Kelly odmietla pomôcť a povedala Tricii, že si musí poradiť sama. Bola to krízová situácia a Kelly vedela, že akékoľvek zdržanie môže byť pre pacientov fatálne. Jej reakcia bola nielen neprofesionálna, ale, ako poznamenáva Tricia, bola aj nezodpovedná a „úplne pomätená“.

Tricia a jej kolegovia neboli jediní, ktorí považovali Kelly za šéfkou z pekla. V istom momente sa Tricia stretla s niekoľkými zamestnancami, ktorí predtým pracovali pre Kelly. „V podstate prišli ku mne, chytili ma za ruky a spýtali sa: „Si v poriadku?““ Iný lekárnik nazval Kelly „satanom“ pre jej zlomyseľné správanie. Ďalší potvrdili, že už v predchádzajúcich zamestnaniach sa k ostatným správala zle. Tricia sa dokonca dozvedela, že spoločnosť presunula Kelly z väčšej, centrálnej pobočky práve sem, aby minimalizovala jej kontakt so zamestnancami a verejnosťou. Keby to Tricia bola zistila už pri prvom pohovore, ušetrila by si veľa stresu a utrpenia. Ale nezistila.

Chápanie toxických ľudí

Väčšina z nás, ak sa stretne s niekým ako Kelly, na to len tak ľahko nezabudne, aj keď naše stretnutie bolo oveľa kratšie ako to Triciino. Už len pár minút v prítomnosti človeka s temnou osobnosťou môže zanechať silný a trvalý dojem.

V roku 2006, v poslednom ročníku na vysokej škole, som pracovala ako dobrovoľníčka na miestnom probačnom úrade v Halifaxe, v Novom Škótsku. Moja práca zahŕňala účasť na týždenných skupinových terapiách pre mužov, ktorí spáchali sexuálne trestné činy. Viem, že to nebola práve tá najprijemnejšia skúsenosť pre naivnú 21-ročnú ženu, ale snívala som o tom, že sa stanem klinickou psychologičkou, a zdalo sa mi, že je to dobrý spôsob, ako zistiť, aká tá práca v skutočnosti je – nie tá hollywoodska verzia forenzej psychológie, ale skutočná každodenná realita.

Sedenia bývali večer. Aby som sa dostala do vládnej budovy, kde sa terapie konali, musela som ísť z môjho bytu v centre Halifaxu pešo okolo strašidelného cintorína nazývaného Old Burying Ground. V noci, keď som chodievala na terapiu, sa mi mesto vždy zdalo temnejšie a hrozivejšie než inokedy. Zrýchlila som krok, chránila som sa pred studeným vetrom, ktorý fúkal z halifaxského prístavu, a tak trochu som čakala, že z tmy niekto vyskočí a chytí ma.

Vo vnútri sedeli dvaja psychológovia, ktorí terapiu viedli, ja a asi dvadsať mužov na ošarpaných stoličkách narýchlo rozložených do kruhu uprostred veľkej, pochmúrnej kancelárie – s miliónmi odtieňov špinavej

běžovej a blikajúcimi neónkami. Niektorí z týchto mužov boli odsúdení za sexuálne zneužívanie detí, iní za znásilnenia alebo iné násilné trestné činy. Aj pre moje neskúsené oko bol rozdiel medzi nimi jasný. Muži odsúdení za sexuálne zneužívanie boli plachí a nervózni, vyhýbali sa očnému kontaktu a hovorili tichým hlasom. Tí, ktorí boli odsúdení za znásilnenie, mi pripadali oveľa hrozivejší – dominantní, alfa samci.¹

Jedného večera sme sa rozprávali o vplyve sexuálnych zločinov na obeť. Zdalo sa, že väčšina mužov chápe, že ublížili ľuďom, a prejavovali skutočnú ľútosť. Ale nie všetci. Všimla som si, že jeden z podmienene prepustených po mne občas pokukoval. Bol hladko oholený, mal uhladené vlasy, na sebe mal vyblednuté džínsy a flanelovú košeľu obľechenú cez vyblednuté tričko s nápisom Nirvana. Jeho šatník bol dokonalou časovou kapsulou predchádzajúceho desaťročia – predtým, ako ho zavreli do väzenia.

Každý mal niečo zdieľať, išlo sa v smere kruhu a muži sa striedali v rozprávaní. Asi po dvadsiatich minútach diskusie sa pozornosť skupiny obrátila na tohto muža, keď začal opisovať znásilnenie, za ktoré bol poslaný do väzenia. Hovoril chladne a vecne, zdalo sa, že si vychutnáva spomienky, pričom bagatelizoval dopad na svoju obeť a dokonca ju obviňoval z toho, čo sa stalo.

Potom začal opisovať fyzický vzhľad svojej mladej obeť – jej výšku, váhu, postavu, farbu očí. S jemným úškrnom sa na mňa pozrel. „Vlastne,“ povedal s úlisným leskom v očiach, „bola ti veľmi podobná. Vysoká, štíhla, podobná tvár. Áno, si tak trochu môj typ, vieš.“

Všetci sa obrátili na mňa. Komentár toho muža bol skrytou hrozbou – naznačil, že ak bude mať príležitosť, budem ďalšia na jeho zozname obetí. Cítila som sa zraniteľná, nechránená a vystrašená, čo bolo podľa mňa presne to, čo chcel, aby som cítila. Zdalo sa, že sa teší z môjho nepokoja, s úsmevom sledoval, ako sa vrtím a nešikovne zabáram do stoličky. Tento muž vykazoval jasné znaky psychopatie. Mal sklon k bezcitnosti, manipulácii, impulzívnosti a agresivite. A vzrušovalo ho, že ma desí. Bol to dravec a v jeho očiach som bola korisť.

Ako pravdepodobne viete, medzi ľuďmi s psychopatiou patria sérioví vrahovia ako John Wayne Gacy, sérioví sexuálni násilníci ako Ted Bundy (ktorý svoje obeť aj zavraždil) a možno dokonca aj genocídni diktátori

ako Hitler.² Títo jedinci nezažívajú rovnakú empatiu, súciti ani morálne zábrany ako my ostatní. Premýšľajú o vražde s chladným kalkulom, aký by iní mohli použiť pri matematickom probléme.³ Sú však dostatočne zruční a prefíkaní, aby túto skutočnosť zakryli. Dokážu vo vás *vyvolať dojem*, že sú normálnymi, citlivými ľuďmi ako my ostatní, a nasadzujú si „masku príčetnosti“, ako to vyjadril jeden z prvých odborníkov na psychopatiu.⁴ To a silná dávka povrchného šarmu im umožňuje zlákať nič netušiace obeť, ktorým potom rýchlo zničia – alebo ukončia životy.

Títo ľudia môžu mať na prvý pohľad málo spoločného s šéfkou, ktorá trápila Triciu v lekární, alebo s temnými osobnosťami, s ktorými ste sa stretli. Napriek tomu, že sa Kelly správala bezohľadne a kruto, nespáchala žiadny závažný zločin ani nikomu fyzicky neublížila, aspoň pokiaľ Tricia vedela. Kellino správanie mohlo ohroziť starších pacientov a určite ublížilo ľuďom v jej okolí, ale stále to malo ďaleko od správania sa sériového zločinca.

Ale je to naozaj tak? Ak analyzujete Kellino správanie, zistíte, že s Tedom Bundym mala spoločné viac, než by sa zdalo. Obaja boli na povrchu šarmantní, manipulatívni, bezcitní a agresívni; u Kelly sa len tieto črty prejavovali v miernejšej forme. V skutočnosti *môžeme často osobných lumpov v našom živote vnímať ako ľudí, ktorí majú zvýšenú úroveň takzvaných temných osobnostných črt, najmä tých, ktoré súvisia s psychopatiou*. Tieto úrovne nie sú až také extrémne, aby dosiahli vysoké skóre v Skrátenej verzii škály psychopatie (Psychopathy Checklist-Revised – PCL-R), v teste, ktorý psychológovia používajú na posúdenie klinickej psychopatie u zločincov, alebo v teste Skrínigovej verzie škály psychopatie (Psychopathy Checklist-Screening Version – PCL:SV), ktorý je určený na použitie u populácie, ktorá nespáchala trestné činy.⁵ Sú však vyššie ako normálne, čo často vedie k tomu, že spôsobujú vážnu ujmu ľuďom vo svojom okolí. Niektoré zlé jablká sú zhnité už v jadre, iné iba na povrchu. Ale aj tie druhé môžu zanechať v ústach pachuť.

Cholesterolová teória psychopatie

Aby sme pochopili vplyv psychopatie na náš život, musíme zmeniť naše vnímanie porúch osobnosti. Sme zvyknutí vnímať ich ako oddelené stavy

podobné zdravotným ťažkostiam. Ak máte zimnicu a horúčku, stačí podstúpiť rýchly test, ktorý určí, či máte v tele genetický materiál vírusu covid. Ak sa táto jediná podmienka potvrdí – ak je tento genetický materiál prítomný –, potom máte covid.

Poruchy osobnosti sa bežne opisujú podobne, ako niečo zreteľné, čo buď máme, alebo nemáme. Výskumníci a klinickí odborníci definujú tieto poruchy ako abnormálne vzorce myslenia, cítenia a správania, ktoré sa vyskytujú konzistentne v priebehu života človeka (v práci, doma atď.), s vekom sa príliš nemenia a nejakým spôsobom ho negatívne ovplyvňujú. Pri diagnostike posudzujú prítomnosť alebo absenciu siedmich až deviatich špecifických osobnostných črt (napríklad jednou z črt narcistickej poruchy osobnosti je výrazne prehnané vnímanie vlastnej dôležitosti). Človek nemusí vykazovať všetky tieto vzorce správania, aby spĺňal kritériá pre danú poruchu. Ak sa však vyskytuje približne päť z nich, psychológ alebo psychiatier zvyčajne môže stanoviť diagnózu.⁶

Kategorické vymedzenie porúch osobnosti – niečo, čo danú osobu buď charakterizuje, alebo nie – je užitočné, pretože poskytuje jednoduché kritérium na určenie, či je potrebná liečba. Ak lekár diagnostikuje u niekoho poruchu, pretože spĺňa päť alebo viac kritérií, mal by dostať liečbu. Ak nie, liečba sa neposkytuje. V posledných rokoch však niektorí vedci spochybnili takýto zjednodušený, čierno-biely systém klasifikácie.⁷ Ak niekto spĺňa iba štyri kritériá, mali by sme len mávnuť rukou a povedať „Žiadny problém!“ a blažene pokračovať v živote? Pravdepodobne nie. Každý, kto zažil úzkosť alebo depresiu, vie, že existujú rôzne *stupne* utrpenia a že riešenie týchto pocitov má zmysel a môže nás ušetriť od množstva bolesti, aj keď tieto pocity nie sú natoľko závažné, aby viedli k diagnóze.

Niečo podobné platí aj pre psychopatiu. Psychológovia a právny systém považujú skóre tridsať alebo viac v teste PCL-R za dôkaz „psychopatie“. Ale ak niekto dosiahne skóre dvadsaťosem alebo dvadsaťdeväť, nie je v tom veľký rozdiel.⁸ Psychológovia skutočne čoraz menej považujú psychopatiu a iné poruchy osobnosti za exotické stavy, ktoré nemajú nič spoločné s normálnou osobnosťou, ale skôr sú to extrémne prejavy inak normálnych osobnostných črt.⁹ Tieto poruchy sú skôr teda otázkou miery než druhu – nie ako vírus, ale skôr ako cholesterol. Možno nemáte

v krvi toľko škodlivých lipidov, aby ste boli na pokraji infarktu, ale určite vám aspoň nejaké kolujú v žilách.

Rozbor psychopatie

Pozrime sa bližšie na to, ako psychológovia definujú psychopatiu. Jeden z vplyvných modelov, ktorého autorom je Dr. Robert Hare a jeho kolegovia, definuje psychopatiu na základe štyroch skupín alebo, ako ich rada nazývam, „nádob vlastností“, ktoré hovoria o tom, ako človek nadväzuje vzťahy s ostatnými, prežíva emócie, podstupuje riziká a narába so sociálnymi pravidlami a konvenciami.¹⁰ Na základe hodnotenia testu PCL-R by osoba s klinickou úrovňou psychopatie dosiahla pomerne vysoké skóre vo všetkých štyroch nádobách. Notoricky známi zločinci Charles Manson a Ted Bundy mali údajne celkové skóre tridsaťšesť, resp. tridsaťštyri zo štyridsať.¹¹ Ak však každú z týchto dimenzií zvážime podrobnejšie, zistíme, že temné osobnosti, s ktorými sa stretávame v našom živote, vykazujú tieto vlastnosti tiež, hoci nerovnomerne a v menšej miere. Keďže každá z týchto individuálnych vlastností existuje v kontinuu, váš osobný „zloduch“ môže dosiahnuť vysoké skóre v niektorých oblastiach, ale nízke v iných.

1. nádoba: Ako sa správajú k ostatným

Ludia s psychopatiou sú sebeckí a manipulatívni. Namiesto toho, aby sa snažili nadviazať kontakt s ostatnými, vnímajú ich ako prostriedok na dosiahnutie svojho cieľa. Môžu pôsobiť charizmaticky, ale to je zámerné. Povedia *čokoľvek*, aby ste ich vnímali v pozitívnom svetle alebo aby ste urobili to, čo chcú, a klamú oveľa viac ako bežný človek.¹² Majú prehnaný pocit vlastnej dôležitosti a potrebujú, aby ste si aj vy o nich mysleli, že sú výnimoční.

Ukážkovým príkladom je sudca Douglas. Napísal niekoľko pamätí o svojom skromnom detstve a o tom, ako sa vypracoval až na sudcovský post, ale ako zistil jeho životopisec Bruce Allen Murphy, tieto spomienky mali len málo spoločné s realitou. Ako dieťa nemal obrnu a počas štúdia na vysokej škole nežil v stane, ako tvrdil. Preháňal aj svoju vojenskú službu. Tvrdil, že slúžil v americkej armáde počas prvej svetovej vojny, a mal

dokonca pri svojom mene v mestskom adresári v Yakime malú vlajku, ktorá naznačovala, že je veterán. V skutočnosti sa však nikdy nedostal do skutočného boja. V roku 1918 sa zúčastnil na desaťtýždňovom výcviku študentského armádneho zboru na Whitman College a nikdy sa ani nedotkol zbrane.¹³

Kelly sa tiež púšťala do manipulatívneho správania. Zneužívala ľudí vo svojom okolí a potom sa to snažila zakryť. Prešla z démonického režimu na sladký úsmev a zapínala povrchné kúzlo pre klientov. Ale to nie je nič v porovnaní s pavučinou lží, ktorú môžu utkať iní toxickí ľudia.

Prednávnou som bola na rozlúčke so slobodou, na ktorej sa zúčastnila skupina žien. Väčšina z nás mala po tridsiatke, takže to bola relatívne pokojná udalosť. Osobný kuchár, ktorého sme najali, odviezol skvelú prácu s jedlom: pripravil luxusnú dosku s mäsovými delikatesami, melónovo-mäťový šalát, bruschetty s hľuzovkovým olejom. Ale spolu s tými lahodnými chuťovkami nám servíroval aj niečo iné: bufet lží.

Aby nás očaril, celých deväťdesiat minút rozprával o sebe a chválil sa všetkými luxusnými reštauráciami, v ktorých pracoval. Okrem svojej slávnej kulinárskej kariéry bol profesionálnym bubeníkom v piatich kapelách a nedávno vydal album. Aha, a prevádzkoval jednu z najväčších konopných firiem v Kanade. Pri tej príležitosti povedal, že prešiel na svojom harleyi pobrežie Tichého oceánu, surfoval „na každej vlne medzi Kaliforniou a Nikaraguou“ a navštívil aj amfiteáter Red Rocks v Montane.

Spýtala som sa ho, ako sa mu podarilo odviezť surf na motorke. Niečo zamumlal o tom, že si harley upravil, a potom zmenil tému. Ale v skutočnosti nič z toho, čo povedal, nedávalo zmysel – bolo to buď nejasné, nepravdepodobné, alebo zjavne vymyslené. Keďže som niekoľko rokov žila v oblasti Denveru, vedela som, že amfiteáter Red Rocks nie je v Montane, ale v Colorade. Žiadnu z firiem, ktoré spomínal, sme pri našich následných vyhľadávaniach na internete nenašli. Kapela, v ktorej vraj hral, tiež neexistovala. Tento chlapík sa snažil zaujať a bol ochotný povedať čokoľvek, aby si udržal našu pozornosť a presvedčil nás, že je úplný borec. Mal klinické psychopatické črty? To nedokážem určiť. Ale mám podozrenie, že by v tejto kategórii interpersonálnych črt dosiahol vyššie skóre než bežný človek.

2. nádoba: Ako prežívajú emócie

Ľudia s psychopatiou majú vážne emocionálne nedostatky. Hoci dokážu *simulovať* emócie a vydávať sa za srdečných, milujúcich a láskavých, v skutočnosti sú chladní, necitliví a neempatickí. Keď urobia niečo zlé, nepociťujú výčitky svedomia ani nepreberajú zodpovednosť, hoci sa niekedy môžu správať tak, ako keby to robili, ak majú pocit, že je to v ich záujme. Ako raz napísala dvojica výskumníkov, človek s psychopatickými črtami „pozná slová, ale nie hudbu“ emócií.¹⁴

Jedna žena, s ktorou som viedla rozhovor – budem ju volať Maya –, mala dvadsaťtri rokov, keď stretla temnú osobnosť menom Kevin. Bol to jej kolega a po tom, čo ju niekoľkokrát videl v pracovnom prostredí, sa k nej začal správať priateľsky a snažil sa s ňou nadviazať vzťah. Keď spolu raz išli na rande a stali sa o niečo viac než priateľmi, začal stupňovať emócie a povedal Mayi, že ju miluje a vždy miloval. Celé dni jej posielal textové správy, v ktorých jej hovoril, ako veľmi túži po vzťahu s ňou. Niektoré z jeho vyznaní boli dosť intenzívne: „Možno teraz nemáme vzťah,“ povedal, „ale som si istý, že keď budem zomierať, ty budeš [posledná] osoba, s ktorou budem chcieť hovoriť.“

Naivná a zraniteľná Maya sa cítila ocenená a výnimočná. Verila, že Kevin je do nej bezhlavo zamilovaný, a vyspala sa s ním. Na druhý deň ju však ignoroval a odmietal odpovedať na jej telefonáty a správy. O pár týždňov neskôr sa znova objavil a ospravedlňoval sa za svoju neprítomnosť. Opäť jej vyznával lásku a zdalo sa, že sa jej emocionálne otvoril, keď jej rozprával o svojom komplikovanom vzťahu s rodičmi. Maya sa s ním opäť vyspala a on sa opäť vyparil.

Maya nevedela, čo si má myslieť o tomto opakujúcom sa vzore správania. Snažila sa presvedčiť samu seba, že Kevin ju miluje a že by mala veriť jeho výhovorkám. Netrvalo dlho a uvedomila si, že všetko, čo hovoril, bola lož. Zistila, že keď sa jej neozýval, podvádzał ju a hral rovnaké hry s inou ženou, ktorá kontaktovala Mayu a povedala jej, aby „sa stiahla“. Pri spätnom pohľade Maya uvažuje, že nikdy nevidela Kevina plakať, ani keď diskutovali o vážnych témach. Zdalo sa, že rýchlo mení svoje emócie – v jednej chvíli bol smutný a v tej nasledujúcej bol z nepochopiteľných dôvodov rozjarený. Keď sa na ňu hneval, stal sa chladným a bezcitným, ako keby bola úplne cudzí človek. Nikdy sa nezdalo, že by

mu bolo ľúto, že ju vodil za nos alebo jej klamal. Nakoniec, frustrovaná jeho neschopnosťou cítiť normálne ľudské emócie a unavená z drámy, s ním definitívne ukončila vzťah.

Na základe Mayinho opisu jeho správania sa zdá, že Kevin prežíval emócie len povrchné, ak vôbec. Namiesto toho, aby prežíval emócie hlboko, *predstieral* ich a vyjadroval to, čo si myslel, že od neho ľudia v jeho okolí, v závislosti od situácie očakávajú. Pretože jeho emócie neboli skutočné, zdalo sa, že ich dokáže zapnúť alebo vypnúť v okamihu. Možno nevykazoval klinickú úroveň psychopatie, ale prejavoval výraznú bezcitnosť a nemal výčitky svedomia. Podobne Kelly, Triciina šéfka z pekla, možno netrpela klinickou psychopatiou, ale bolo jej jedno, že ohrozuje starších pacientov, a nemala žiadne výčitky svedomia, keď ubližovala svojim kolegom. Snažila sa pôsobiť ako normálny, citlivý človek, ale v skutočnosti bola chladná ako kameň. Aj sudca Douglas bol, ako mi povedal jeho bývalý právny asistent Lucas Powe, „ľahostajný“ voči ostatným ľuďom.¹⁵

3. nádoba: Ako zvažujú riziká

Tretia skupina súvisí so sklonom k hľadaniu senzácií a s riskovaním. Ľudia s psychopatiou majú sklon sa nudiť a neustále hľadajú ďalší adrenalín. Nepremýšľajú nad svojimi činmi, a preto sa správajú nezodpovedne. Poznáte ľudí, ktorí plánujú budúcnosť a usilovne pracujú na dosiahnutí svojich cieľov? To *nie je* psychopatické správanie. Hovoríme o ľuďoch, ktorí nemajú realistické dlhodobé ciele. Sú závislí od rýchleho života – sexu, drog, hazardných hier, moci. Keďže sú také bezohľadní a myslia len na krátkodobé ciele, majú tendenciu zneužívať ostatných, aby prežili. Samozrejme, ľudia môžu byť závislí od rôznych nerestí z rôznych dôvodov – nemali by ste predpokladať, že každý, kto napríklad pije priveľa alkoholu, trpí psychopatiou. Ľudia, ktorí dosahujú vysoké skóre v tejto skupine črt, sa vyznačujú bezohľadnosťou a záľubou riskovať vo viacerých oblastiach svojho života.¹⁶

Fiktívne postavy ako James Bond alebo Ethan Hunt z filmov *Mission: Impossible* sa vyznačujú nebojácnosťou a nadmerným riskovaním. Hoci máme tendenciu vnímať takéto postavy ako hrdinské, táto nádoba črt môže spôsobiť vážne škody, najmä v kombinácii s prvými dvoma

nádobami. Platí to aj na subklinickej úrovni, keď sú tieto vlastnosti prítomné, ale nie sú také závažné, aby dosiahli v teste PCL-R skóre nad tridsať. Možno to znie neuveriteľne, ale podľa niektorých zdrojov bol sudca Douglas počas pôsobenia na Najvyššom súde USA často nepokojný – dokonca až znudený svojou prácou.¹⁷ Jeho právne stanoviská bývali často krátke a napísané narýchlo – na míle vzdialené od súdnych majstrovských diel, ktoré vydávali iní sudcovia.¹⁸ Najviac sa tešil na leto, keď mohol odísť zo súdu, aby sa na koni túlal po odľahlom pohorí Cascade Mountains, ako poznamenal jeden pozorovateľ, „rovnako, ako šoféroval svoje auto, s nohou stále na plyne“.¹⁹

Jedna žena, s ktorou som robila rozhovor, Ginny, mi rozprávala o rýchlo postupujúcom zamestnancovi Timovi, ktorého spoznala počas práce v technologickej spoločnosti. Tim bol charizmatik a energický muž, s ktorým chcel každý tráviť čas. Mal však aj temnejšiu stránku. V práci manipuloval pravidlami vo svoj prospech a kradol počítače. Mimo práce zrádzal dôveru mnohých ľudí zo svojho a Ginninho okruhu priateľov – klamal, podvádzal, nevracal pôžičky a tak ďalej, a to všetko bez akýchkoľvek výčitiek svedomia. Jeho správanie bolo úzko spojené so značným riskovaním. Tim užíval drogy alebo pil alkohol, a potom sadol za volant, pričom si to na druhý deň nepamätal, pretože mal výpadky pamäti. Hral hazardné hry a požičiaval si od priateľov, aby mohol zaplatiť, keď prehral. A, čo bolo zlovestné, fascinovali ho zbrane. Jeho násilnícke správanie v spojení s riskovaním bolo také znepokojujúce, že mnohí spoloční známi s ním prerušili všetky kontakty.

Ľudia s psychopatiou často zistia, že ich bezohľadnosť ich dostáva do konfliktu so zákonom. Stella mi rozprávala, ako jej bývalý manžel Marty pôsobil na prvý pohľad odvážne a očarujúco, keď ho stretla v austrálskom lyžiarskom stredisku. V ten deň predvádzal saltá a odvážne skoky na svojom snouborde. Po svadbe sa však Martyho záľuba v riziku začala javiť oveľa znepokojujúcejšie. Míňal peniaze bez rozmyslu, a Stella preto mala neustále pocit, že žijú na hrane. Aj svoju prácu maséra posúval nebezpečným smerom. Pri práci s klientkami sa ich dotýkal nevhodným spôsobom, zatiaľ čo viedol nevinné obyčajné rozhovory. Najskôr podstupoval menšie riziká, nechával svoje ruky zdanlivo náhodne blúdiť, no potom robil odvážnejšie návrhy. Nakoniec ho toto riskovanie dobehlo:

bol odsúdený za sexuálne napadnutie ôsmich žien. Jeho ľahkovážne konanie bez ohľadu na dôsledky spôsobilo nevyčísliteľnú ujmu jeho obeťam, rodine a priateľom.

4. nádoba: Ako pristupujú k spoločenským pravidlám a konvenciám

Martyho prehrešky spadajú aj do našej poslednej kategórie, ktorá sa týka antisociálneho správania. Ľudia s psychopatiou majú sklon porušovať pravidlá, často kreatívnymi spôsobmi. Poznáte ten druh chlapca, ktorý sa na základnej škole správal problematcky, na strednej škole kradol v obchodoch a ako dospelý páchal trestné činy? Takáto trajektória nie je nezvyčajná. Niektorí výskumníci tvrdia, že antisociálne, často kriminálne správanie nie je charakteristickou črtou psychopatie, ale skôr dôsledkom manipulácie, bezohľadnosti a impulzivnosti.²⁰ Na tom môže byť kus pravdy. Ako ilustruje Martyho príbeh, nie je ťažké si predstaviť, že ak máte aspoň jednu z týchto črt, nieto ešte viacero, môžete sa ľahko dostať do konfliktu so zákonom.

Ako som už spomenula, v príbehu, ktorý mi Tricia rozprávala o Kelly, sa kriminálne správanie neobjavilo. Vo všeobecnosti Kelly dodržiavala písané pravidlá, no porušovala nepísané pravidlá správania sa na pracovisku. Sudca Douglas robil to isté so svojimi právnymi asistentmi, keď s nimi zaobchádzal spôsobom, ktorý podľa jeho kolegov „zachádzal príliš ďaleko“, aby ho mohli akceptovať.²¹ Porušil aj iné nepísané pravidlá spoločenského správania. Ako som už spomenula, bol prvým sudcom, ktorý sa rozviedol počas výkonu funkcie. Počas svojho pôsobenia na najvyššom súde sa v skutočnosti rozviedol trikrát a každú manželku podvádzal s jej neskoršou nástupkyňou. Počas výkonu funkcie poberal plat od charitatívnej nadácie s „kontaktmi na podsvetie“, zatiaľ čo pôsobil ako sudca, čo vyvolalo otázky o jeho nestrannosti, ktoré viedli k (neúspešnému) pokusu o jeho odvolanie.²²

V tejto knihe sa stretieme s osobami, ako je masér Marty, ktoré vykazujú výraznejšie antisociálne sklony. Jedným z takých príkladov je aj prezident Donald Trump. Hoci neviem, aké skóre by dosiahol v teste PCL:SV, už aj letný pohľad na jeho dobre známe správanie naznačuje, že pravdepodobne dosahuje vysoké skóre v prvých troch nádobách.²³ Denník *The Washington Post* odhaduje, že počas svojich štyroch rokov vo funkcii povedal tridsaťtisíc lží (1. nádoba: Ako sa správajú k ostatným).²⁴